

УДК: 792.5:78.071.2 (477) (450)

Віктор Бондарчук

ДМИТРО ГНАТЮК: СТОРІНКАМИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ МИТЦЯ

Висвітлюється видатна постать української музично-театральної культури – Д. М. Гнатюк. Феномен його особистості окреслив орієнтири становлення, розвитку, популяризації та закріплення в культурно-мистецьких реаліях України нових жанрових координат народно-інструментального виконавства, естрадної творчості, оперного мистецтва та режисерської майстерності, ставши орієнтиром анастазису українського професійно-академічного мистецтва. Розглядаються творчі здобутки Митця в контексті хронологічної послідовності, що дає можливість послідовного і систематичного осягання проблеми з урахуванням тісного міждисциплінарного аналізу.

Ключові слова: *творча біографія, оперний співак, музично-театральне мистецтво, Д. Гнатюк.*

У вимірі сучасного науково-мистецького простору відчувається інтенсивність дискусій навколо проблеми художньої творчості та ролі творчої особистості у площині міждисциплінарного дискурсу. Дослідження феномену творчої особистості ставить перед науковцями єдину і головну мету – уникнути численних теоретично-аналітичних спекуляцій в галузі гуманітаристики і зберегти базові положення у методах та підходах до вивчення творчих біографій видатних постатей національного культурно-мистецького простору України.

Методологія дослідження полягає в застосуванні історичного, порівняльного, мистецтвознавчого та культурологічного методів, що дає можливість аналізу творчої біографії Д. М. Гнатюка у новому зрізі, відкриваючи мало досліджені сторінки мистецького сходження Митця. Застосовуючи у дослідженні значну частину архівних матеріалів, рецензій періодичних видань, епістолярної спадщини, ми маємо можливість заповнити прогалини культурно-мистецького простору України кінця ХХ століття і, акцентуючи увагу на феномені творчої біографії митця, розкрити його сутність в контексті соціокультурних тенденцій зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу. Після офіційного засудження культу особи Сталіна на ХХ з'їзді КПРС 1956 року в республіках СРСР настали суттєві зміни, і в Україні також стали відчутними тенденції національно-культурного пробудження, сформовані новою генерацією творчої інтелігенції, серед якої: І. Драч, В. Коротич, В. Симоненко, В. Стус, Л. Костенко, Є. Сверстюк. Період відлиги в українській культурі, освіті тісно вплив ім'я Д. Гнатюка у мистецький простір не тільки України, а й Європи та світу.

1958 року Дмитро Михайлович здобув звання Заслуженого артиста УРСР, а вже 1960-го закріпив його званням Народного артиста. 60-ті роки у творчій біографії митця позначені його всенародним визнанням як оперного виконавця, артиста, що вільно почуває себе у всіх сферах жанрової координації мистецького середовища і має власну громадську і соціальну позицію. Це був період, коли у митця кристалізувалося власне «Я», коли його ім'я уособлювало рівень високої естетичної довершеності, коли на зіткненні двох культурних епох, як результату протистояння

часу, постав образ нової людини, особистості, яка стала одним із творців вітчизняного культурно-мистецького простору, подвижником, що тонко відчуває пульсацію часу з динамічними змінами ідеологічних та соціальних форматів суспільної організації. Дмитро Гнатюк доповнив конгломерат видатних баритонів українського оперного світу таких як: М. Гришко, А. Іванов, М. Ворвулев, К. Лаптев, М. Кондратюк, Ю. Гуляев. Тісний зв'язок з досвідченими диригентами В. Пірадовим, В. Тольбою, К. Симеоновим, О. Климовим, С. Турчаком, режисерами: М. Стефановичем, В. Манзієм, В. Складенком, Д. Смоличем, І. Молостовою допомогли увібрати в себе потужні мистецькі традиції, народжені кропіткою і виснажливою практикою у театрі.

Дмитро Гнатюк став символом української культури, відображеної у народно-пісенній творчості, оперній класиці, міжнародній культурно-мистецькій комунікації. Д. М. Гнатюк з концертною програмою представляє Україну у Литві, Австралії, Новій Зеландії, країнах Західної і Центральної Африки, Югославії, культивує мистецькі традиції в театрах Львова, Одеси, Донецька, Черкас, Чернігова, Дніпропетровська, бере участь у підготовці театру до Декади української літератури і мистецтва у Москві [8]. Прізвище Дмитра Гнатюка постане першим у списку складу правління Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном поруч з такими іменами, як: Ф. С. Паторжинський, Л. М. Ревуцький, М. Ф. Колесса, М. Т. Рильський, С. І. Олійник, І. П. Крип'якевич [7]. У такій тісній комунікативно-творчій атмосфері Д. Гнатюк розширить мистецькі обрії: ознайомиться з творчістю видатних виконавців, науковців, громадських діячів. В особі Б. Покровського, з яким його зведе доля у Москві, відкрис для себе традиції російської режисерської школи, що знайдуть продовження в його режисерській практиці [5].

На теренах вітчизняного мистецького простору народжується нова генерація режисерів, акторів та діячів, які спрямовують увагу на розкриття внутрішнього світу людини, її нескореності долі і часу. Передові позиції естетичного простору радянського класичного мистецтва посідають такі твори, як: «Комуніст» та «Арсенал» Г. Майбороди, «Червоні козаки» і «Маївка» Д. Клебанова, «Брати Ульянови» і «Ріхард Зорге» Ю. Мейтуса, поруч із «Загибеллю ескадри» створюються опери «Мамаї» та «Крізь полум'я» В. Губаренка, «Лейтенант Шмідт» Б. Яровинського, «Павло Корчагін» Н. Юхновської, «Пробудження» Л. Колодуба, «Десять днів, які вразили світ» М. Кармінського, балет «Чорне золото» та дитячий балет «Кіт у чоботях» В. Гомоляки, «Назар Стодоля» К. Данькевича, «Перша весна» Г. Жуковського, балет «Тіні забутих предків» В. Кирейка, опера «Тарас Шевченко» Г. Майбороди [3]. Активно розвивається біографічний жанр кінематографа, прикладом чого є такі картини, як: «Іван Франко» (реж. Т. Левчук), «Григорій Сковорода» (реж. І. Кавалерідзе), «Доля Марини» (реж. В. Івченко, І. Шмарук), «Весна на Зарічній вулиці» (реж. Ф. Миронер, М. Хуциєв), «Два Федори» (реж. М. Хуциєв). Надзвичайно актуальною є тема перемоги радянського народу над фашизмом. Привертають інтерес твори, скеровані на висвітлення автентичності українського, його самобутності («Лісова пісня» (реж. В. Івченко), «Вечір напередодні Івана Купала» (реж. Ю. Ілленко), «Кам'яний хрест» (реж. Л. Осика); активно продукується комедійний жанр («За двома зайцями» (реж. В. Іванов), «Катя-Катюша» (реж. Г. Липшиць), створюються фільми для дітей та юнацтва; народжується і активно впроваджується

«українське поетичне кіно», представлене творчістю С. Параджанова, Ю. Ілленка, Л. Осики, І. Миколайчука.

Творче прагнення Д. Гнатюка реалізується у багатьох жанрових видах вітчизняного мистецтва. В 1960 році київська кіностудія художніх фільмів імені О. Довженка екранізувала поетичну прозу М. Стельмаха «Кров людська – не водиця» (режисер М. Макаренко), де Дмитро Михайлович створив образ кобзаря – носія автентичних виконавських українських традицій.

У 1967 році Д. Гнатюк бере участь у зйомках фільму Р. Синька «Добридень, зелені Карпати», в основі якого народнопісенний матеріал славетної Буковини та прагнення артиста до втілення його мистецької мрії [4].

Поруч з тим, Д. Гнатюк знову потрапляє на перетин різних ідеологічних поглядів та історичних деформацій. З початку 60-х років розпочинається переслідування творчої інтелігенції у Москві, а вже 1965 року тенденції ганебного знищення творчої молоді з'являються і в Україні. Відтак розпочинається новий і вже відомий для мистецького середовища країни час – час застою, девальвації національних традицій, переслідування активістів та продукування тоталітарних, ідеологічно-конструйованих моделей. Період застою в українській культурі представлений утвердженням зневажливого, нігілістичного ставлення до традицій, історії, літератури, мистецтва, що виявилось, зокрема, у звуженні сфери функціонування рідної мови, у забороні деяких художніх творів, пов'язаних зі сторінками боротьби за національну гідність, у переслідуванні діячів культури. Зазнали переслідувань і репресій представники творчої інтелігенції, серед них: скульптор, живописець, етнограф І. Гончар, художники А. Горська, Л. Семикіна, О. Заливаха, Г. Севрук, поет В. Стус, письменник О. Гончар.

Роки «застою» представлені наростанням негативних явищ у суспільно-культурному розвитку України; офіційно впроваджуваний тоталітарним режимом курс на «злиття націй» породив русифікацію освіти, преси, книговидавничої справи, театру; монополізація матеріальних та організаційних умов художньо-творчої діяльності керівництвом творчих спілок не давала можливості знайти місце в художньому житті яскравим представникам творчої молоді; підвищення ролі споживачької «еліти» стало запорукою розвитку псевдонародного етнографізму й «шароварщини», формалізації й дегуманізації культурно-освітньої парадигми; культивується модель «масової культури» комерційного забарвлення, обрамлена анахронічними тенденціями тоталітарного режиму.

Перебуваючи у сфері партійної комунікації, Д. Гнатюк виконує програму загальної стратегії розвитку суспільства, його соціальних принципів та стандартів. Поняття «стандарт», «шаблон», «система» стають основними складовими суспільної організації українців, формуючи семантику не тільки мовленнєвої комунікації, а й уособлюючи в собі принцип всього життя людини, її існування у просторі.

У такий час соціального гніту та тиску, як результат протистояння та потреба реанімування мистецького середовища, з'являється нова постать українського класичного мистецтва – С. Турчак, якого було призначено на посаду головного диригента Опери 1967 року. Стефан Турчак – це одна з потужних і генеруючих в собі патріотичне кредо українців постать, це та творча особистість, яка принциповими і рішучими кроками ввела у простір світового мистецького середовища вітчизняну

модель класичної оперної спадщини – оперу М. Лисенка «Тарас Бульба». Самобутність і патріотичні погляди С. Турчака були скеровані на культивування національних традицій художніх та естетичних цінностей, на відродження української мови, історії, літератури. «Він любив людей, дбав про розвиток музичної культури власного народу, болісно переживав його духовне зубожіння. Був переконаний, що кожна людина від природи здатна мислити художніми образами, що, по суті, це одна з людських потреб. Та цей дар необхідно розвивати, вдосконалювати. Вразлива душа митця була постійно настроєна на діалог із музикою. До останньої хвилини він свідомо і віддано служив Україні, поклавши на її вівтар свій невмирущий талант», – зазначає В. І. Рожок [5].

У 1967 році С. Турчак звертається до творчості В. Губаренка і займається постановкою опери «Загибель ескадри», участь у якій принесла Д. М. Гнатюку нагороду Орден Леніна та звання лауреата всесоюзної премії Ленінського комсомолу. У творчому тандемі продовжується робота митців над прем'єрою опери «Абесалом і Етері», за участь у якій Д. Гнатюка відзначено премією Грузинської РСР імені З. Паліашвілі 1972 року.

Помітні зміни, що відбулися в адміністрації театру (директором призначено В. Кулакова, головним хормейстером – Л. Венедиктова, головним режисером – Д. Смолича, на посаді головного диригента залишився С. Турчак), вплинули і на сторінки творчої біографії Д. Гнатюка – його обирають секретарем партійного бюро театру і депутатом Верховної Ради СРСР, а вже 1973 року за плідну роботу і розвиток вітчизняного мистецтва, нагороджують Державною Премією імені Т. Г. Шевченка [2].

Новим щаблем у формуванні творчої особистості Д. Гнатюка став період його входження у вимір режисерської практики 1975 року. Підготувавши прем'єру опери О. Бородіна «Князь Ігор», Дмитро Михайлович владно і переконливо відкриває новий простір, конструюючи чергову вершину мистецьких перетинань творчої особистості. Відтак Д. М. Гнатюк вкотре розпочав складний мистецький діалог, інтенція якого була окреслена синтетичними координатами музичної режисури. Феномен Д. Гнатюка як режисера був сформований яскравим відблиском акторського досвіду. Завдяки цьому Дмитро Михайлович повністю осягнув мистецький тезаурус режисера музичного театру. Лише через призму мистецького дискурсу та в розрізі виконавського досвіду з діапазоном понад 30 років Д. Гнатюк сформував непорушні виміри творчої особистості часу, естетичне і фахове ствердження якої детерміноване природою людини, яка гостро відчувала ритмічно-мінливі проекції часу з сутністю пафосної конструкції тоталітаризму, екстазом руйнації націоналізму, парадоксальним і неоднозначним відблиском культурно-мистецької риторики. Ідентифікація Д. Гнатюка в новому амплуа консолідована і державницькими інтенціями: 1975 року він отримує орден Дружби народів, 1977 – нагороджений Державною премією СРСР. Магістральний вектор творчості Дмитра Михайловича був визначений, 1977 року режисер здійснює постановку опери І. Держинського «Тихий Дон», 1978 – С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм».

1979 року Д. М. Гнатюка було призначено на посаду директора Київського театру опери та балету імені Т. Г. Шевченка. Новий керівник відхилив попередні анахронічні концепції театрального функціонування, відмовився від клонованих часом методів управління і чітко визначив власне кредо – відродження і закріплення

в системі ідеологічного перетворення суспільства національних традицій, етнічно детермінованих стереотипів розвитку вітчизняного мистецтва, культивування української думки в контексті жанрової трансформації театральних координат. У мистецькому середовищі відчувся динамічний анастазис оперної справи. За рік на посаді директора Д. Гнатюк домігся випуску 6 прем'єр, коли раніше готувалося по дві-три. Проте життєва і творча позиція Д. Гнатюка не збігалася з орієнтирами партійного керівництва, і митець звертається до Першого секретаря ЦК компартії України В. В. Щербицького та міністра культури УРСР С. Д. Безклубенка з проханням звільнити його з посади директора театру. У заяві Д. Гнатюк чітко окреслює свою позицію щодо розвитку мистецтва в Україні, його місця і ролі у розбудові держави. «Приймаючи на себе керівництво театром і знаючи, які проблеми стоять перед ним, я вважав, що зможу правильно підходити до цілої низки принципових питань, а саме – спрямовувати колектив у ідеологічному напрямку, накресленому нашою Партією, виховувати в усіх працівників відповідальність за доручену ділянку праці, налагодити дисципліну, розв'язувати наболілі кадрові питання, розробляти правильну репертуарну політику і втілювати її в життя, проводити реставраційні роботи з найменшими втратами для творчого життя колективу і економією коштів. Закономірно, я сподівався Вашої підтримки у цих часто нелегких питаннях. На компромісні рішення, на які Ви мене спрямовуєте, я піти не можу – це проти моєї совісті, проти моїх переконань. Тому прошу звільнити мене від обов'язків директора театру. Прошу вважати мою заяву не мою примхою, а обдуманим рішенням» – зазначено у заяві [1]. 27 березня 1980 року Д. М. Гнатюк звільняється з посади директора театру і, продовжуючи активну режисерську діяльність, 1981 року здійснює постановку опери Дж. Россіні «Севільський цирульник».

Залишивши осторонь адміністративні зобов'язання, Д. Гнатюк займається педагогічною діяльністю і з 1983 року займає посаду завідувача кафедри оперної підготовки консерваторії, у 1985 році отримує вчене звання доцента, а вже 1987 року – професора.

Період 80-х років стає знаменним не тільки у творчій біографії Д. М. Гнатюка, а й у загальносуспільному розвитку держави. Загострене відчуття пульсації часу знову вривається у простір літератури, мистецтва, кінематографа. Повертаються реабілітовані «шістдесятники», відчувається екзальтоване прагнення до перезавантаження соціальної сфери, тло якої застигло під тиском механічних ідеологічних доктрин. Д. Павличко, Л. Костенко, І. Драч, В. Голобородько, Р. Іванчук звертаються до проблеми внутрішнього світу людини, її буття в координатах онтологічної моделі ХХ століття, її самотності та автентичності; у жанровому просторі оперної класики гостро підіймається питання вітчизняного репертуару, його реанімування та повернення у площину пріоритетних та суспільно-необхідних питань.

У 1985 році Д. Гнатюка нагороджують Золотою зіркою Героя Соціалістичної Праці, орденом Трудового Червоного Прапора та орденом Леніна, що дає можливість ще активніше відстоювати питання відродження національного репертуару в театрі, повернення знівельованим і завуальованим ідеологічними константами композиторам статусу провідних і соціально-необхідних. М. Лисенко, С. Гулак-Артемовський, Б. Лятошинський, В. Губаренко, Ю. Мейтус, Є. Станкович, М. Скорик – це ті персоналії, яких Д. Гнатюк ставить на перший план у роботі театру. Митець

переконаний, що національна оперна та балетна спадщина не повинна бути тінню творчості Дж. Верді, Дж. Пуччіні, Дж. Россіні, П. І. Чайковського, М. Римського-Корсакова, а ставати їх рівноцінним партнером на майданчиках як вітчизняних, європейських, так і світових оперних театрів.

Питання національної ідентифікації набирає значних обертів і динамічно культивується у всіх жанрових та стилевих координатах діяльності театрів, громадських мистецьких об'єднань, студіях, навчальних закладах. Відкриваючи Дитячий театр опери та балету у 1985 році, Дмитро Михайлович звертається до класики вітчизняної оперної спадщини, опери М. Лисенка «Зима і весна», чим акцентує увагу на проблемі естетичної визначеності суспільства, на засадах формування концептуальних поглядів дітей, молоді, конструювання їх особистостей в контексті національних, патріотичних та ідеологічно сформованих векторів.

Обійнявши посаду головного режисера Національної опери України імені Т. Шевченка у 1988 році, Д. Гнатюк окреслює свою позицію непорушними вимірами у потребі анастазису вітчизняного класичного мистецтва. Під його керівництвом здійснюються постановки опер П. І. Чайковського «Мазепа», М. Лисенка «Наталка Полтавка», Дж. Пуччіні «Тоска» (1989) та «Золотий обруч» Б. Лятошинського (1990). Патріотична налаштованість митця підтримується значними змінами у політичній та ідеологічній сферах держави, а саме: прийняттям «Закону про мови в Українській РСР» (1989), прийняттям «Декларації про державний суверенітет України» (1990), організацією товариства української мови імені Т. Шевченка (з 1991 року – «Просвіта»), політичної організації «Народний рух», проведенням 1991 року референдуму щодо проголошення незалежності України.

Реальність національного відродження сприяють утворенню нових незалежних театрів, приватних галерей, державних заповідників та музеїв, проведенню різноманітних мистецьких акцій, пошуків інтересу до народної творчості, традицій, ремесел, обрядів. Творчість українських митців здобуває світове визнання. У вирі стихійного відродження всієї державницької та культурно-мистецької площини України з гирким присмаком пафосних і не завжди щирих відкритих жестів, Д. Гнатюк зосереджує свої творчі зусилля і здійснює постановки монументальних оперних полотен, таких як «Тарас Бульба» М. Лисенка (1992), «Сорочинський ярмарок» М. Мусоргського (1993), «Травіата» Дж. Верді (1994), за що отримує почесну відзнаку Президента України 1995 року.

Пізній період творчості Д. Гнатюка представлений активною роботою у сфері громадської діяльності та сміливими режисерськими рішеннями. Як зазначає Н. Савицька, пізній період творчої особистості чітко ідентифікує її у статусі «Вчителя, Патріарха» – людини, яка маркованими лініями окреслює сутність свого буття, узагальнює досвід, доповнюючи архетип мистецького середовища новими поставами та резолюціями. Митець у пізній період творчості фокусує увагу на універсальних категоріях буття таких, як: час, історія, простір, що знаходить своє продовження у монументалізмі, широті музичної думки, драматизуванні образної сфери, утрованому екзистенційними вимірами відчуттю драматургічної кульмінації твору. Пізній період творчості являє собою мистецьке полотно, на якому відображено відчуття завершеності форми, чітко сформовано систему стійких ознак стилю, кристалізовано аксіому сутнісної самобутності особистості.

Для Д. М. Гнатюка цей період характерний творчими узагальненнями в координатах громадської, педагогічної діяльності та режисерськими кроками. Режисерська інтенція Д. Гнатюка, сформована сакральними темами протистояння людини і буття, людини і часу, людини і смерті, знаходить своє відображення у постановках 1996 року опери П. І. Чайковського «Пікова дама», Дж. Верді «Аїда» (1998), С. Прокоф'єва «Війна і мир» (2003).

Творчість Д. М. Гнатюка в українській музичній, театральній, виконавській, режисерській, педагогічній, громадській, політичній та суспільній діяльності є неповторним, самобутнім та унікальним явищем. Феномен мистецького здобутку Майстра кристалізований динамічною і смислово наповненою комунікативною моделлю у вигляді такої послідовності як: «Оперний співак – режисер – педагог», сутність якої сформована потребою самоактуалізації особистості, патріотичним кредо, відданою працею на теренах української творчості, освіти, культурно-мистецької політики. Д. М. Гнатюк залишив глибокий слід у сфері оперних та режисерських практик, виховав плеяду видатних українських митців, сформував орієнтири музичної освіти у вимірі культурно-мистецьких тенденцій кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Viktor Bondarchuk. Dmytro Hnatiuk: The pages of artist's creative biography.

The subject of the research highlights the outstanding figure of the Ukrainian musical and theatrical culture – D. M. Hnatiuk. The phenomenon of his personality outlined the guidelines for the establishment, development, popularization and consolidation in the cultural and artistic realities of Ukraine of new genre coordinates of folk instrumental performances, pop art, operatic art and directing skills, becoming the benchmark of the anastasias of the national professional and academic art. The attention of the research is focused on the artist's creative achievements in the context of the chronological sequence, which enables a consistent and systematic comprehension of the problem, taking into account a close interdisciplinary analysis.

Key words: *creative biography, opera singer, musical and theatrical art, D. Hnatiuk.*

Література

1. Гнатюк Д. М. Доповідна записка в Центральний комітет КП України // Особистий архів Д. М. Гнатюка. Зберігається в родині Гнатюків. 1 арк. Рукопис.
2. Гнидь Б. До історії національної опери України. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2003. – 199 с.
3. Зінкевич О. С. Антон Чехов та українська опера // *Сучасність*. – 2001. – № 5. – С. 111–119.
4. Капельгородська Н. Добридень Карпати // *Новини кіноекрану*. 1967. № 3, березень.
5. Покровский Б. Вдохновенное искусство // *Правда*. 1962. 7 декабря.
6. Рожок В. І. Стефан Турчак / передне сл. Б. Олійника. Київ: Либідь, 2013. 248 с.; іл.
7. Склад правління Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном // *Вісті з України*. 1960. 1 листопада.
8. Шелякіна А. У Львівському театрі опери та балету // *Вільна Україна*. 1961. 13 липня.

